

má hojnost obilí všeho druhu. Životní potřeby jsou zde tak levné, že za mého pobytu deset našich star¹ pšenice stálo červonec (v takovém poměru se prodávalo i ostatní obilí); tři funty masa stály jeden solid,² 100 slepic nebo 40 kachen stály rovněž červonec; a nejlepší husa ne více než tři solidy. Zajíců je tam velmi mnoho; jinou zvěřinu však není takřka vůbec vidět, pravděpodobně proto, že ji Moskvané neumějí lovit. Ptáků různého druhu dovážejí rovněž velké množství a prodávají je za nejnižší ceny. Moskvané si nepřipravují hroznové víno a vůbec nemají žádné ovoce, jen okurky, ořechy a planá jablka. Jejich země je velmi chladná, takže obyvatelé po dobu devíti měsíců musí v domech topit. Ostatně této roční doby využívají k přípravě svých zásob na léto, neboť za mrazu možno na ruských saních tažených jedním koněm velmi snadno převézt veškerá břemena, kdežto v létě v důsledku tání ledu a velikých lesů je cesta pro bláto téměř neschůdná. Ke konci října se řeka protékající středem Moskvy pokrývá silným ledem, na kterém si kupci stavějí své krámky s různým zbožím a vytvořivše takto celé tržiště, přestávají takřka úplně obchodovat ve městě. Domnívají se, že na toto místo méně doléhá třesutý mráz a vítr, neboť je z obou stran chráněno stavbami. Na toto tržiště denně po celou zimu přivážejí chléb, maso, prasata, dříví, seno a jiné nezbytné potřeby; koncem listopadu všichni okolní obyvatelé porážejí své krávy a prasata a přivážejí je do města na prodej. Je radost pohledět na to ohromné množství zmrzlého skotu, úplně už stáhnutého a stojícího na ledě na zadních nohou. Takovým způsobem užívají Rusové k pokrmu zvířat zabíjených před třemi i více měsíci. Totéž činí s rybami, ptáky a rozmanitou drůbeží. Na řece bývají také koňské dostihy a jiné zábavy; avšak nejednou si při takových zábavách účastníci zlámou vaz...

7. KONEC TATARSKÉHO JHA (1480)

Druhý sofijský letopis, odkud je převzat uvedený úryvek, je uveřejněn v díle Polnoje sobranije russkich letopisej, sv. VI. — Chrestomatija po istorii SSSR I, Moskva 1951, str. 263—271.

Roku 6988³. Velikého knížete⁴ došla zvěst, že chán Achmat⁵ jistotně

¹ Star — stará benátská dutá míra rovnající se asi 3 věrtelům.

² Solid — italská drobná mince.

³ Roku 1480.

⁴ Veliký kníže — tj. Ivan III. Vasiljevič, veliký kníže moskevský (1462—1505), pánovité, chladný, vypočítavý, povahově ne příliš sympatický, ale úspěšný panovník, jenž soustředil ruské země pod svou vládou a zbavil Rusko závislosti na Zlaté hordě. Zároveň rozený despota, „prohlédl tajemství samovlády a stal se... hrozným bohem v očích Rusů“.

⁵ Chán Achmat — syn Kiči Achmatův, poslední významný chán Zlaté hordy, zemřel r. 1481 po neúspěšné výpravě z r. 1480 proti Ivanovi III.

táhne [proti němu] s celou Hordou — se syny, hulány i s knížaty a také s králem Kazimírem¹, s nímž byl zajedno; král popudil chána proti velikému knížeti chtěje vyhubit křesťany². Veliký kníže vytáhl ke Kolomně a sám zde stanul a svého syna, velikého knížete Ivana, postavil do Serpuchova, knížete Andreje Vasiljeviče mladšího do Tarusy a ostatní knížata a vojevody na různá místa podél břehu Oky. Když chán Achmat uslyšel, že veliký kníže stojí na břehu se všemi silami, dal se na pochod k litevské zemi obcházející řeku Oku a vyčkáváje, až mu přijde na pomoc král nebo jeho vojska, a průvodci ho vedli k Ugře, k brodům. Tehdy veliký kníže poslal k Ugře syna, bratra a své vojevody se všemi silami. Přitáhnuvše stanuli na Ugře a obsadili brody a přívozy. Veliký kníže sám odjel z Kolomny do Moskvy, aby u nejmilostivějšího Spasitele, u nejsvětější Panny Bohorodičky a svatých Divotvorců prosil o pomoc a záštitu pro pravoslavné křesťany a také aby se poradil a promluvil se svým otcem metropolitou Geron-tijem, se svou matkou velikou kněžnou Marfou, se svým strýcem knížetem Michajlem Andrejevičem³, s duchovním svým otcem rostovským arcibiskupem Vassianem a se všemi bojary; ti všichni byli tehdy obklíčeni v Moskvě. A všichni ho úpěnlivě prosili, aby statečně hájil pravoslavné křesťany proti busurmanům; veliký kníže pak vyslyšel jejich prosby a přijav požehnání, vydal se na cestu k Ugře; a doraziv do Křemence zůstal tu veliký kníže s malým množstvím lidí a ostatní poslal k Ugře...

Chán se všemi svými Tatary táhl litevskou zemí, okolo Mcenska, Ljubutska a Odojeva, stanul u Vorotynska a čekal na pomoc od krále; král však sám k němu nepřišel ani neposlal pomoc; byl totiž zaneprázdněn vlastními záležitostmi, neboť v té době Mengli-Gíraj, krymský chán, pustošil volyňskou zemi jako spojenec velikého knížete. Achmat pak přitáhl s celým vojskem k Ugře a zamýšlel přejít řeku. Tataři přišedše začali střílet po našich a naši po nich. Jedni doráželi na knížete Andreje, druzí ve velkém počtu doráželi na velikého knížete a jiní neočekávaně zaútočili na vojevody. Naši pobili šípy a palbou z ručnic mnoho [Tatarů], kdežto jejich střely dopadaly mezi naše lidi a nikoho nezranily, i odrazili je od břehu, a po mnoho dní se pokoušeli [Tataři] zaútočit, ale bezúspěšně; i čekali, až řeka zamrzne: byly tenkrát veliké mrazy a řeka začala zamrzávat, strach zachvátil obě strany a jedni se báli druhých. Přispěchali pak tehdy z [Velikých] Luk do Křemence velikému knížeti na pomoc jeho bratři, kníže Andrej a kníže Boris⁴;

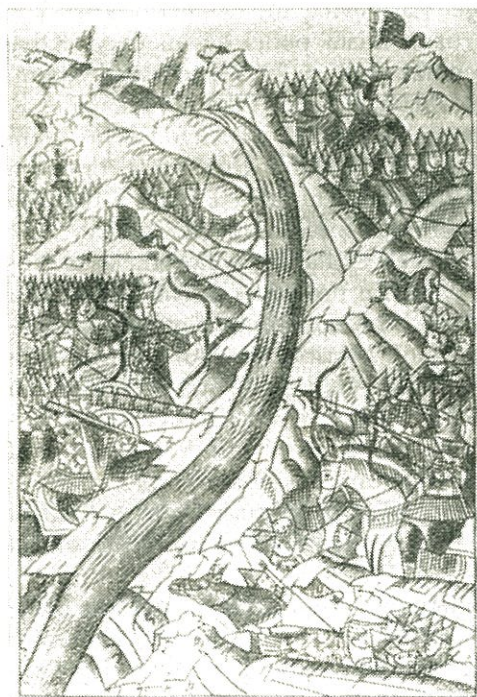
¹ Král Kazimír — tj. Kazimír IV. Jagellonský (srv. str. 107, pozn. 2.)

² Křesťany — tj. pravoslavné.

³ Kníže Michajl Andrejevič, syn bratra Vasila I.

⁴ Kníže Andrej Vasiljevič Uglickij (†1493), kníže Boris Vasiljevič Volockij (†1494).

i přijal je veliký kníže s láskou. Když zamrzla řeka, veliký kníže nařídil svému synu, velikému knížeti Ivanovi, a svému bratru, knížeti Andrejovi, a všem svým vojevodům, aby přišli s celým vojskem k němu do

18. Rusové a Tataři na březích řeky Ugry r. 1480 (miniatura ze XVI. stol.).

Křemence; veliký kníže se obával tatarského útoku, že shromáždívše se, zaútočí na nepřátele...

Když se naši stáhli od břehu, tu se dali Tataři na útěk, poscdlí strachem, neboť se domnívali, že jim ruské vojsko postoupilo břeh, aby se mohlo s nimi utkat. A naši myslíce, že Tataři v patách za nimi přešli řeku, nepronásledovali je, nýbrž odešli do Křemence. Veliký kníže se synem, bratry a všemi vojevody od-táhl k Borovsku a říkal, že s nimi [Tatary] svedou bitvu na tamějších polích, a naslouchal zlým lidem, chamtivým, bohatým, zrádcům křesťanů, zaprodancům busurmanů, kteří radili k útěku: „Nemůžeš se s nimi pustit do boje“ — sám ďábel to mluvil jejich ústy, tentýž, který kdysi, proměniv se v hada, podvedl Adama a Evu. Tu padla na něho hrůza i rozhodl se utéci

od břehu a svou velikou kněžnu, Římanku¹, poslal i s pokladnicí na Bělozero „a matka jeho, veliká kněžna, pak nechtěla utéci, nýbrž rozhodla se zůstat v obklíčení“; a s ní [Sofií Paleologovnou] a s pokladnicí poslal Vasila Borisoviče a Andreje Michajloviče Pleščejeva a dāka Vasila Dolmatova a uvažoval, dopustí-li hněv boží a chán se přepraví na tuto stranu Oky a vezme Moskvu, [bude] jim utíkati k oceānu — moři. A v Moskvě zanechal knížata Ivana Jurjeviče a dāka Vasila Mamyreva. Byl zde [v obklíčení] také rostovský biskup Vassian; když uslyšel, že veliký kníže chce utéci od břehu, poslal mu na břeh list...

¹ Římanku — tj. Sofii Paleologovnu, neteř posledního byzantského císaře Konstantina XI. Paleologa.

Avšak veliký kníže nedbal listu biskupa Vassiana, nýbrž poslouchal své rádce — Ivana Vasiljeviče Oščeru, svého bojara, a Grigorije Andrejeviče Mamonu, jehož matku upálil kníže Ivan Andrejevič Možajskij jako čarodějnicí. Byli to bohatí bojaři, kteří neradili velikému knížeti, aby se Tatarům postavil a bojoval za křesťany, ale radili mu utéci a křesťany zradit... Ti pak bojaři promlouvali s velikým knížetem a zmnožovali jeho strach, připomínajíc totiž boj jeho otce s Tatary u Suzdalu, jak ho Tataři zajali a přemohli¹; také [to, že] když přitáhl Tochtamyš, utekl veliký kníže Dmitrij Ivanovič do Kostromy a s chánem nebojoval. Veliký kníže, poslechnuv jejich úvah a rad, zanechal všechno vojsko na břehu Oky a městečko Kaširu sám rozkázal spálit a utekl do Moskvy; a velikého knížete Ivana Ivanoviče zanechal u Oky a s ním knížete Daniela Cholmského a nařídil, aby k němu, jakmile [on] dorazí do Moskvy a vzkáže mu, ihned přijel se synem [Ivanem Ivanovičem].

Sám veliký kníže pak odjel k městu Moskvě a s ním kníže Fjodor Paleckij. Když byli v předměstí města Moskvy, měšťané, kteří se ubírali do města, spatřili velikého knížete a zarmoutili se, začali velikému knížeti vyčítat a stěžovat si: „Když ty, veliký kníže, náš pane, nám vládneš v době klidu a míru, nakládáš na nás bezdůvodně velké daně; a teď, když sám jsi rozhněval chána, neboť jsi mu neplatil daně, vydáváš nás chánovi a Tatarům.“ Když pak veliký kníže přijel do města Moskvy, vyšel mu vstříc metropolita a spolu s ním rostovský biskup Vassian. Biskup Vassian se pak zle obořil na velikého knížete, nazýváje ho zběhem: „Na tebe padne všechna křesťanská krev za to, že zradiv je [křesťany], sám prcháš pryč, aniž jsi svedl bitvu s Tatary a bojoval s nimi: proč se bojíš smrti? Nejsi člověkem nesmrtelným, nýbrž smrtelným; dokud mu není souzeno, nezemře ani člověk, ani pták, ani zvíře. Svěř mi vojsko, skryji-li já, stařec, tvář před Tatary?“ A dlouho mu takto [Vassian] domlouval i měšťané reptali na velikého knížete. Proto veliký kníže raději nepřebýval v Moskvě na svém dvoře, obáváje se, aby měšťané nepojali zlý úmysl, proto raději žil v Krásném selci a synovi posílal listy, aby se okamžitě vypravil do Moskvy; on pak projevil zmužilost, snesl otcovy výčitky, ale břeh Oky neopustil a křesťany nezradil. Když pak [veliký kníže] viděl, že se syn neřídí jeho listy, poslal ke knížeti Danielovi a nařídil mu, aby ho násilím zajal a přivedl k němu; kníže Daniel to však neučinil, ale řekl mu, aby jel k otci, on však odpověděl: „Lépe je mi zde zemřít než jeti k otci.“

A Tataři hledali cesty, kde by tajně přešli [řeku] a dostali se rychle k Moskvě, a přišli k řece Ugře blízko Kalugy a chtěli ji přebrodit, a spatřivše je [lidé], oznámili to synovi velikého knížete; veliký kníže,

¹ Narážka se týká porážky Vasila II. Temného u Suzdalu r. 1445.

syn velikého knížete, vytáhl se svým vojskem a přijda stanul na břehu Ugry a nedovolil Tatarům, aby přešli na druhý břeh. Veliký kníže pak pobyl v Krásném selci dva týdny a biskup mu domlouval, aby se zase znovu vrátil nazpět k břehu, a když ho stěží přemluvili, vrátil se a stanul v Křemenci daleko od břehu.

V téže době přitáhli k Pskovu Němci a dobyli rozlehlého území, div že neobsadili město. Dověděli se o tom bratři velikého knížete Andrej a Boris a vzkázali svému bratru a velikému knížeti: „Změníš-li svůj vztah k nám, nebudeš-li se nad nás vyvyšovat a budeš-li s námi jednat jako se svými bratry, přijdeme ti na pomoc.“ Veliký kníže byl jim ve všem po vůli a oni pak přitáhli velikému knížeti na pomoc; dověděvše se, že Němci bojují u Pskova, šli pomoci Pskovanům; a když Němci uslyšeli, že [bratři velikého knížete] jdou Pskovanům na pomoc, odtáhli pryč do své země, bratři velikého knížete pak dověděvše se, že Němci ustoupili od Pskova, odejeli k velikému knížeti.

A k chánovi poslal veliký kníže Ivana Tovarkova s dary a písemnou žádostí, v níž prosil chána, aby se slitoval a odtáhl pryč a zanechal války ve svém ulusu. Chán pravil: „Dobře, slituji se nad ním, avšak musí sám přijet a pokorně prosit, jako jeho otcové jezdili do Hordy k našim otcům.“ Avšak veliký kníže se zdráhal jet, podezřívaje chána ze zrady a obávaje se zlého úmyslu. Chán se dověděl, že veliký kníže k němu nechce jet, a vzkázal mu: „Nechceš-li jet sám, pošli syna nebo bratra.“ Veliký kníže tak neučinil. Chán mu vzkázal: „Nepošleš-li syna nebo bratra, pošli Nikifora Basenkova.“ Tento Nikifor býval [dříve] v Hordě a dával Tatarům mnoho darů, proto ho měl rád chán i jeho knížata. Avšak veliký kníže to neučinil. Chán se celé léto vychloubal: „Až na vás pošle Bůh zimu a zamrznou všechny řeky, bude mnoho cest do Rusi.“ Na den sv. Dmitrije¹ nastala zima a všechny řeky zamrzly a nastaly takové mrazy, jaké nikdo nepamatoval: tu se chán polekal a uprchl s Tatary dne 11. listopadu; neboť Tataři byli všichni rozedraní, nazí a bosí. Chán již minul Serensk a Mcensk, a když se o tom dověděl veliký kníže, poslal tam zvědy; a skutečně tomu tak bylo. I přijeli k němu jeho bratři a on se pak s nimi usmířil. Knížeti Andrejovi dal Možajsk a knížeti Borisovi všechny Jaroslavovičovy vesnice... Chán dorazil do Hordy a tam byl zavražděn Nogajci.

V tu zimu se vrátila z útěku kněžna Sofie, neboť se uchýlila před Tatary do Běloozera, avšak nikdo ji nepronásledoval; a kraje, jimiž procházeli, zakusily od bojarských pacholků, od ukrutníků křesťanů, více než od Tatarů. Odplat jim, Hospodine, podle jejich skutků...

Chrabří, zmužilí ruští synové! Snažte se uhájit svou vlast, ruskou zemi, před pohany; nešetřte svých hlav, aby vaše oči nespatriily plnění a

¹ Den sv. Dmitrije — tj. 26. října.

drancování svatých kostelů a vašich domů, vraždění vašich dětí, hanobení vašich žen a dcer. Jak utrpěly od Turků jiné veliké a slavné země, a to Bulhaři a proslulí Řekové i Trapezund a Amorie¹ i Arbanasi² i Charvátsko i Bosna i Mangup i Kaffa i mnoho jiných zemí,

19. Typy moskevských vojáků (rytina ze XVI. stol.).

jejichž synové nebyli zmužilí a zahynuli a zahubili svou vlast i zemi i stát a bloudí po cizích zemích, vpravdě ubozí poutníci, zasluhující si pláče a slz, tupení, urážení, zneuctívání, protože nebyli zmužilí; a ti, kteří uprchli do cizích zemí s mnohým majetkem a s ženami i dětmi, zároveň se zlatem zahubili svou duší a tělo a s úctou mluví, že je lépe těm, kteří tehdy zahynuli, než jim, bloudícím po cizích zemích bez přístřeší...

8. ZÁKONÍK VELIKÉHO KNÍŽETE IVANA III. (1497)

Po politickém sjednocení severovýchodních ruských zemí moskevskými velkoknížaty došlo ke konci XV. stol. za Ivana III. k vydání prvního ruského zákoníku (Suděbník z r. 1497). Tento zákoník měl sjednotit v novém ruském státě právní normy, jež se do značné míry rozličně vyvinuly od doby Ruské Pravdy. Zákoník obsahuje články o knížecím a místním soudu, o poplatcích při vydávání různých listin atd. Velmi důležité jsou články o výpovědi rolníka pánovi. — Chrestomatija po istorii SSSR I, Moskva 1951, str. 285—287.

¹ Amorie — Morea, Řecko.

² Arbanasi — srbské pojmenování pro Albánci.